

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS**

**ACTA HISTORICA**  
**TOMUS CXXXV.**

**HUNGARIA**  
**SZEGED**  
**2013**

# ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS ACTA HISTORICA

Szerkesztőbizottság:

DR. ALMÁSI TIBOR, DR. CSERNUS SÁNDOR, DR. KOSZTA LÁSZLÓ,  
DR. KÖVÉR LAJOS, DR. MAKK FERENC, DR. MARJANUCZ LÁSZLÓ,  
DR. J. NAGY LÁSZLÓ, DR. TOMKA BÉLA, DR. ZIMONYI ISTVÁN

A kötet az MTA–HIM–SZTE–MOL  
Magyar Medievalisztikai Kutatócsoport kiadványa,  
megjelenését az MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája támogatta.

Redegerunt:

DR. LÁSZLÓ VESZPRÉMY  
DR. FERENC PITI

Szerkesztette:

DR. VESZPRÉMY LÁSZLÓ  
DR. PITI FERENC

HU ISSN 0324–6523 Acta Universitatis Szegediensis  
HU ISSN 0324–6965 Acta Historica

# SZABADOS GYÖRGY

## Állam és ethnosz a IX–X. századi magyar történelemben\*

Régtől fogva megfigyelhető, hogy többféle szervező erő fog össze embercsoportokat. Ezek az erők nem kizárják, hanem kiegészítik egymást (például egy-egy családhoz, városhoz, néphez, államhoz, illetve vallási közösséghez való tartozás), és többféle minőségű identitást adnak az embernek. A korai múlthoz kapcsolódóan a leginkább vizsgált, ám a forrásadottság szeszélye miatt könnyen összetéveszthető kétféle közösségi létforma az állam és az ethnosz, ezért hasznos az elején kitérni e két fogalom körülírására.

Közülük az államról némileg kevesebb szó esik, holott korai közösség-szervező erőként több szakterület (medievaliztika, jogtudomány, történeti szociológia, szociális vagy kulturális antropológia) számon tartja. Az állam tömören fogalmazva meghatározott terület lakossága feletti tartós és intézményes független hatalmat jelent, ami a történelemben dinamikusan, vagyis térben és időben igen változatosan ölt testet.<sup>1</sup> Fontosabb ismérvei között megemlítenéd, hogy az emberi akaratszerveződésen alapuló legfontosabb társadalmi jelenség, első megjelenésében katonai természetű alakulat, ami politikai célok elérésére jött létre, az érvényesíthető hatalom központosítása és a kormányzati feladatok megosztása révén.<sup>2</sup>

Ethnoszon a saját jelrendszert (nyelv, viselet, szokások) és önelnevezést alkalmazó hagyományközösséget értem, aminek önálló eredetmítosza van és

---

\* Jelen dolgozat a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoport rendezésében Budapesten, 2013. március 22-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

<sup>1</sup> Lásd PACZOLAY PÉTER: Államelmélet I. Machiavelli és az államfogalom születése. Budapest, 1998. 114–123.; SZABADOS GYÖRGY: Magyar államalapítások a IX–XI. században. Előtanulmány a korai magyar állam történelmének fordulópontjairól. Szeged, 2011. (a továbbiakban: SZABADOS 2011.) 9–57.

<sup>2</sup> GEORG JELLINEK: Általános államtan. Budapest, 1994. 25.; HÓMAN BÁLINT: Az első állami egyesítés adó. Adalék az európai adótörténethez. Történeti Szemle 1 (1912) 162.; PRZEMYŚLAW URBAŃCZYK: Herrschaft und Politik im Frühen Mittelalter. Ein historisch-anthropologischer Essay über gesellschaftlichen Wandel und Integration in Mitteleuropa. Frankfurt am Main, 2007. 74.; HEINRICH MITTEIS: Der Staat des hohen Mittelalters. Grundlinien einer vergleichenden Verfassungsgeschichte des Lehnzeitalters. Weimar, 1955. 2–3.; WALTER GARRISON RUNCIMAN: Origins of States. The Case of Archaic Greeks. Comparative Studies in Society and History 24 (1982) 351–377.

tagjait az összetartozás érzése hatja át.<sup>3</sup> A régebbi múltra irányuló vizsgálatok, amik a nép mibenlétét kívánják megragadni, fokozott óvatosságot igényelnek. Egyfelől mert mindenkor időszerű az egyes forráscsoportok illetékességi köréről folytatott (ön)kritikus eszmecsere,<sup>4</sup> másfelől mert más jelölőkhöz (állam, nemzet) való viszonya még a kutatásban sem világos mindenki számára.<sup>5</sup> Ezért ajánlom újragondolásra a legfontosabb csoportjelölő kifejezések Hóman Bálint által felállított rendszerét: „A fajta és a nép őseredeti alakulások, a nemzet későbbi fejlődés, minden nép történetének későbbi időszakában jelentkezik. A fajta természeti, a nép és nemzet történeti, amaz társadalmi, ez pedig politikai alakulat. Az ember természeti lényként egy fajtához, társadalmi lényként egy néphez, politikai lényként egy nemzethez tartozik. A fajta közös eredetű, és a közös ősök testi-lelki vonásait viselő emberek és csoportok természetes úton létrejött közössége. A nép egy helyütt és azonos életformák között együtt élő, azonos nyelvű embercsoportok világszemléleti közössége. A nemzet egyazon állami szervezet keretei közt élő egyének és csoportok politikai közössége, az államszervező és államfenntartó nép politikai megjelenési formája.”<sup>6</sup>

Hogyan néz, hogyan nézhet ki a közösségszervező erők viszonya a kútfők tanúsága szerint? Menandrosz Protektor VI. századi bizánci történetíró feljegyezte, hogy Justinianus császár (527–565) az utigurokat a kutrigurok elleni háborúra biztatta. Az utigurok ezt felelték: „*Nem tisztességes és nem illő elpusztí-*

---

<sup>3</sup> ANTHONY D. SMITH: *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford, 1986. 29–32.; RÓNA-TAS ANDRÁS: *A honfoglaló magyar nép*. Bevezetés a korai magyar történelem ismeretébe. Budapest, 1997. (a továbbiakban: RÓNA-TAS 1997.) 19.

<sup>4</sup> Kiinduló kortárs szakirodalmát l. WALTER POHL: *Telling the Difference: Signs of Ethnic Identity*. In: *Strategies of Distinction. The Construction of Ethnic Communities 300–800*. Eds. WALTER POHL–HELMUT REIMITZ. Leiden–Boston–Köln, 1998. (a továbbiakban: POHL 1998.) 17–69.; SINOR DÉNES: *Az őstörténet és etnogenezis problémáiról*. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* CXXI. Szeged, 2005. 3–14.; BÁLINT CSANÁD: *Az ethnosz a korai középkorban*. (A kutatás lehetőségei és korlátai) *Századok* 140 (2006) (a továbbiakban: BÁLINT 2006.) 277–347.; SEBASTIAN BRATHER: „Etnikai értelmezés” és struktúratörténeti magyarázat a régészetben. *Korall* 24–25 (2006) 23–72.; *Archaeology of Identity – Archäologie der Identität*. Hrsg. WALTER POHL–MATHIAS MEHOFER. Wien, 2010.; *Sprache und Identität im frühen Mittelalter*. Hrsg. WALTER POHL–BERNHARD ZELLER. Wien, 2012.

<sup>5</sup> A fogalmi zavar kritikáját l. SZABADOS GYÖRGY: *Egy régész történetiségéről*. Kritikai észrevételek Fodor István újabb írásai kapcsán. In: „Fons, skepsis, lex”. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendőss Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. ALMÁSI TIBOR–RÉVÉSZ ÉVA–SZABADOS GYÖRGY. Szeged, 2010. 403–415. E kérdés bőséges szakirodalmából újabban l. ANTHONY D. SMITH: *National Identity*. Harmondsworth, 1991.; THOMAS H. ERIKSEN: *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. London, 1993.; KRISTÓ GYULA: *A magyar nemzet megszületése*. Szeged, 1997.; PATRICK GEARY: *The Myth of Nations. The Medieval Origins of Europe*. Princeton, 2002.; JÖRG JARNUT: *Herrschaft und Ethnogenese im Frühmittelalter*. Münster, 2002.

<sup>6</sup> HÓMAN BÁLINT: *Ősemberek – ősmagyarok*. Szentendre, 2001. 57.

*tani rokonainkat [a kutrigurokat], akik nem csak velünk azonos nyelvet beszélnek, szomszédaink, viseletük és szokásuk is azonos a mienkkel, hanem vérrokonaink, még akkor is, ha más fejedelmek alattvalói.*”<sup>7</sup> Menandros iskolapéldáját adja az „egy ethnosz – két állam” képletnek, már ha az utigurok és a kutrigurok szervezettségét állami nagyságrendűnek tarthatjuk. Ez esetben az „utigur” és „kutrigur” állami és nem ethnikai identitást jelöl; utóbbiról nem esett szó. A szintén VI. században élt Agathias azt írja le, ahogy az utigurok és a kutrigurok más főhatalmak alá tagozódtak. *„Majd kisebb beütéseket és rablóvállalkozásokat hajtottak végre, majd nyílt háborúba bocsátkoztak [a kutrigurok és utigurok], mígnem haderőik mindkét részről szétolvadtak és maguk teljességgel hontalanná váltak úgy, hogy még ősi elnevezésüket is elvesztették. Olyan balszerencsét értek meg ezek a hun népek, hogy még ha egy részük meg is maradt, az szétszóródva másoknak kényszerült szolgálni és nevét uráéra kellett cserélni.*”<sup>8</sup> Attól kezdve, hogy új uraik adnak nekik nevet, utigurként és kutrigurként megszűntek állami identitásjelölő tényezőként létezni és látszani. Figyelemre méltó, hogy Agathias ethnikai azonosítás gyanánt a „hun” csoportjelölő nevet alkalmazza. (Ez annyiban aggályos, hogy az egykori Hun Birodalom igen sokféle identitású elemet integrált, tehát itt felvetődik a „milyen értelemben hun?” kérdése.)

E két koraközépkori esetrajzolat alapvető kérdéseket vet fel. Az állam formálta-e lakosságát ethnosszá? Vagy az ethnikus összetartozás az államalakulások motorja? Létezik-e olyan képlet, ami minden régmúltbeli esetet egyetlen jó sémába tud foglalni? Szerényebben kérdezve: mindenkor meg tudjuk-e ragadni e két közösség-szervező erő egymásra gyakorolt hatását? Dolgozatom a magyarság példájára keres és kínál válaszokat az írott kútfők alapján. A magyar – egyedülálló módon – az a máig fennmaradt közösség, amelynek ethnogenezise és első államhatalmi megszerveződése a steppei kultúrkörben zajlott; ezzel a keleti örökséggel integrálódott a középkori Nyugat-Európa szellemi és politikai világába, s fejezte ki azon belül saját állami és ethnikai ismérveit.<sup>9</sup>

---

<sup>7</sup> ERNST DOBLHOFER: Byzantinische Diplomaten und östliche barbaren. Aus den Excerpta de legationibus des Konstantinos Porphyrogennetos ausgewählte Abschnitte des Priskos und Menander Protektor. Graz–Wien–Köln, 1955. 88–89. Vö. POHL 1998. 17.

<sup>8</sup> SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: Az avar történelem forrásai. Budapest, 1998. 27. (SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU fordítása.)

<sup>9</sup> Ennek egy lehetséges menetét önálló monográfiában dolgoztam fel: SZABADOS 2011. Könyvem megírásakor természetesen még nem támaszkodhattam Havas László legújabb kutatási eredményeire, amelyek e folyamat jelentős szellemi-történeti összefüggéseit tárják fel. HAVAS LÁSZLÓ: A Szent István-i Intelmek mint a teokratikus keresztény monarchia eszményének úttörő jelentőségű metaforikus műfaji megszólaltatása. Irodalomtörténeti Közlemények 115 (2012) 363–379.; HAVAS LÁSZLÓ: Hungaria (re)nata – a keresztény királyság nyugati kapcsolatai Európa „keresztútjai”-nak

A címben említett kétféle közösségi létforma közül az államiság kezdete legalább nagyságrendileg keltezhető, a IX. század derekára, Álmos egyeduralkodóvá választásának valószínű idejére. Az első nagyfejedelem személyéről és hatalomra kerüléséről tudvalevőleg ellentmondó elbeszélések tudósítanak. A VII. (Bíborbanszületett) Konstantin bizánci császár (913–959) szerkesztette, s az utókor által a *De Administrando Imperio* (DAI) címmel ellátott didaktikus munka szerint a kazár kagán magyar bábállamot akart létrehozni, aminek fejéül a magyarok Álmos és fia, Árpád közül az utóbbit választották meg.<sup>10</sup> Béla király Névtelen Jegyzője valószínűleg a XIII. század elején írta *Gesta Hungarorum*-át, amiből az derül ki, hogy a „hét fejedelmi személy” fejedelmválasztó testülete csak úgy látta lehetségesnek egy új haza elfoglalását, ha ehhez egy uralkodót emel maga fölé, s maguk közül Álmost ruházták fel egyeduralkodóval. Ez a geszta Álmos születését – a nagyságrendileg helyes – 819-re keltezi, ebből következtethetünk a főhatalom IX. század közepi kezdetére.<sup>11</sup>

A DAI ellentmondásait, toposz-szerűségét, valamint a kor hadtörténeti ismérveit mérlegelve arra a következtetésre jutottam, hogy e tekintetben Anonymus előadása érdemel hitelt: az első magyar állam külső hatás nélkül, belső fejlődés révén jött létre Álmos monarchiájának megteremtésével.<sup>12</sup> Ezt két, egymástól független forrásadat alapján lehet utólagos történeti szakkifejezéssel megnevezni. Előbb a DAI Árpádot egy ízben a „*Turkia* [Magyarország] *nagyfejedelme*” (μέγας Τουρχίας ἄρχων)<sup>13</sup> méltósággal említi, később Querfurti Brúnó egy Magyarországra indított levélről szólt oly formán, hogy azt Gézához, „a magyarok nagyfejedelméhez” (*ad Ungarorum seniore[m] magnum*) intézték.<sup>14</sup> Mivel Árpád és dédunokája, Géza egyaránt a ’nagyfejedelem’ jelentésű titulussal fordul elő egy görög és egy latin nyelvű forrásban, ezért országukat a Magyar Nagyfejedelemség kitétellemel érdemes számon tartani. A IX. század végén a Kárpát-medencébe költöző Magyar Nagyfejedelemség a Hun Birodalom, majd az Avar Kaganátus örökébe lépve a közép-európai steppe-birodalmak sorát zárja

---

metszéspontjában. In: Francia–magyar kapcsolatok a középkorban. Szerk. GYÖRKÖS ATTILA–KISS GERGELY. Debrecen, 2013. 9–46.

<sup>10</sup> Bíborbanszületett Konstantin: A birodalom kormányzása. A görög szöveget fordította MORAVCSIK GYULA. OLAJOS TERÉZIA bevezető tanulmányával. Budapest, 2003. (a továbbiakban: DAI) 172–173.

<sup>11</sup> *Scriptores Rerum Hungaricarum* I–II. Ed. EMERICUS SZENTPÉTERY. Budapestini, 1937–1938. (a továbbiakban: SRH) I. 38–40.

<sup>12</sup> SZABADOS 2011. 62–113.

<sup>13</sup> DAI 178–179. (MORAVCSIK GYULA fordítása.)

<sup>14</sup> Az államalapítás korának írott forrásai. Szerk. KRISTÓ GYULA. Szeged, 1999. 83. (THOROCZKAY GÁBOR fordítása.) *Vö. Monumenta Poloniae Historica. Nova series* IV/2. Ed. JADWIGA KARWASIŃSKA. Warsaw, 1969. 19.

le, amik a nem-római típusú államiséget képviselték a térség népvándorlás-kori történelmében.<sup>15</sup>

Jóllehet a magyar ethnosz kétségkívül korábbi, mint az Etelközben/Dentümgöyben alapított steppe-állam, de az elképzelt „ethnogenetikai nulla pont”<sup>16</sup> éppen fiktív mivolta révén nem ragadható meg. Noha a magyarok csak a IX. század első felétől követhetőek nyomon, de ez nem jelenti azt, hogy azelőtt nem léteztek volna. Éppen csak más neveken említetnek,<sup>17</sup> sőt László Gyula felvetésével élve az valószínű, hogy ezek a nevek (hun, avar, szabir, onogur, türk, stb.) nem mind ugyanarra a „magyar” népre vonatkoztak, hanem azokra az ethnikai komponensekre, amik a magyarság kialakulásában különböző helyeken és időkben részt vettek.<sup>18</sup> Bálint Csanád ugyanígy vélekedik, mondván, a kora-középkorban a steppei eredetű népek kialakulása nem képzelhető el egyetlen és egyenes vonalként.<sup>19</sup> A többirányú és több szálon futó ethnogenezis számításba vételével nem kell erőszakot tenni a különböző kútfők adatain. Mert például a népi önelnevezés alapjául szolgáló jelölő az 530 körül élt *Muagerisz* kutrigur-hun király személyneveként adathozható,<sup>20</sup> ugyanakkor a nép eredetét mitikus nyelven kifejező csodaszarvas-monda – ami akár az elképzelt „ethnogenetikai nulla pont” fogalmát tölthetné ki tartalommal – gyakorlatilag keltezhetetlen; ráadásul régóta tudott, hogy nemcsak a magyarságnak van csodaszarvas-eredetmondája.<sup>21</sup> Nem lenne üdvös motívumvizsgálatról és tipológiai rendszerezésről értekezni, mivel szakmai jogosultságom nincs ilyesmire: elég itt annak rögzítése, hogy a magyar mondaváltozatról Berze Nagy János a folklorisztika eszközeivel bebizonyította: ez nem „könyvmonda”, hanem a magyarság hiteles és saját eredethagyománya.<sup>22</sup>

---

<sup>15</sup> WALTER POHL: A Non-Roman Empire in Central Europe. In: *Regna and Gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*. Eds. HANS-WERNER GOETZ-JÖRG JARNUT-WALTER POHL. Leiden-Boston, 2003. 572–573.

<sup>16</sup> BÁLINT 2006. 295.

<sup>17</sup> HÓMAN BÁLINT: A magyar nép neve a középkori latinságban I–II. *Történeti Szemle* 6 (1917) 129–158., 240–258., III. *Történeti Szemle* 7 (1918) 1–22.

<sup>18</sup> LÁSZLÓ GYULA: A „kettős honfoglalás”. Budapest, 1978. (a továbbiakban: LÁSZLÓ 1978.) 10.

<sup>19</sup> BÁLINT 2006. 295.

<sup>20</sup> MORAVCSIK GYULA: *Muagerisz király*. *Magyar Nyelv* 23 (1927) 258–271.

<sup>21</sup> MORAVCSIK GYULA: A csodaszarvas mondája a bizánci íróknál. *Egyetemes Philológiai Közlöny* 38 (1914) 280–292., 333–338. Vö. HÓMAN BÁLINT: A magyar hún-hagyomány és hún-monda. Budapest, 1925. 5–21.

<sup>22</sup> BERZE NAGY JÁNOS: A csodaszarvas mondája. *Ethnographia* 38 (1927) 65–80., 145–164. Ezt megerősítő álláspont is megjelent újabban, ami ráadásul kimutatja, hogy a csodaszarvas-monda éppen az Árpád-ház révén jutott Lengyelországba és Katalóniába. ATILLA MÁTÉFFY: *The Hind as the Ancestress, Ergo Virgin Mary –Comparative Study about the Common Origin Myth of the Hun and*



A csodaszarvas-monda legkorábbi Kézai Simon *Gesta Hungarorum*-ából ismeretes, ami az Árpád-kori historiográfia alapvető jellegzetességeit tekintve annyit jelent, hogy legkésőbb 1285-re írásba foglaltatott, de egyáltalán nem túlzás a monda első hazai lejegyzését az Ősgeszta szerzőjéhez kötni, s így a XI. századra feltételezni.<sup>23</sup> Mindenesetre a XIV. századi krónikaszerkesztmény, végül Thuróczy János 1488-ban kiadott *Chronica Hungarorum*-a révén a csodaszarvas-monda a reprezentatív kódexek és ősnymtatványok későközépkori világában is helyet kapott.<sup>24</sup> A Kézaitól Thuróczyig számlált két évszázad alatt, noha a megszövegezés módosult, a tartalom változatlan maradt. Kézainál ekként olvasható: Ménrót óriásnak Eneth nevű feleségétől két fia született Perzsia vidékén, Hunor és Magor. *„Történt pedig, hogy egy nap vadászni igyekeztek Meótisz ingoványaiba, amikor is a pusztaságban egy gímszarvas jelent meg előttük; ők üldözőbe vették, az meg menekült előlük. Ott azután végérvényesen eltűnt a szemük elől, s noha sokáig keresték, képtelenek voltak bármiképp is rátalálni. Végül, miután bebarangolták az említett ingoványokat, úgy találták, hogy azok alkalmasak barmok táplálására. Ezt követően visszatértek az apjukhoz, a beleegyezését elnyerve, minden ingóságukkal együtt a Meótisz ingoványai közé költöztek, hogy ott telepedjenek le. Meótisz vidéke pedig Persisszel szomszédos: egyetlen kis gázlótól eltekintve, körben mindenfelől tenger zárja körül; folyói egyáltalán nincsenek, de bőviben van fűnek, fának, szárnyasoknak, halaknak és vadaknak. Nehéz oda a ki- és a bejárás. Mármost a Meótisz ingoványai közé költözve, öt éven át egyfolytában ott maradtak. A hatodik évben azután, amikor kimozdultak onnan, a pusztaságban véletlenül Belár fiainak feleségeire és gyermekeire akadtak, akik férjük nélkül maradtak sátraikban. Ezeket minden ingóságukkal együtt, gyors vágatában a Meótisz ingoványai közé hurcolták. Mármost véletlenül a gyerekek között fogták el az alánok fejedelmének, Dulának két lányát is; egyiküket Hunor, másikat Magor vette feleségül. Az összes hun ezektől a nőktől veszi eredetét. S az történt, hogy miután hosszabb ideig maradtak ezek között az ingoványok között, kezdtek hatalmas néppé nőni, és az a föld sem befogadni, sem táplálni nem bírta őket.”*<sup>25</sup>

A csodaszarvas-mondát Szkítia leírása követi: eszerint a szkíták országa területileg egységes, de kormányzás tekintetében három részre oszlik, mégpe-

---

Hungarian People. Sociology Study 19 (2012) 941–962.; MÁTÉFFY ATILLA: Az Árpád-ház szerepe a csodaszarvas-történetek európai elterjedésében. Ethnographia 124 (2013) 1–40.

<sup>23</sup> Erre példa HÓMAN BÁLINT: A Szent László-kori *Gesta Ungarorum* és XII–XIII. századi leszámazói. Budapest, 1925. 96. (A pontatlan „nőrablás-monda” megnevezéssel.)

<sup>24</sup> SRH I. 144–145., 250–252.; Johannes de Thurocz: *Chronica Hungarorum* I. Textus. Eds. ELISABETH GALÁNTAI–JULIUS KRISTÓ. Budapest, 1985. (a továbbiakban: Chron. Hung.) 24–25.

<sup>25</sup> Anonymus: A magyarok cselekedetei – Kézai Simon: A magyarok cselekedetei. Fordította VESZPRÉMY LÁSZLÓ–BOLLÓK JÁNOS. Budapest, 2004. (a továbbiakban: AKS) 91–92. (BOLLÓK JÁNOS fordítása.) Vö. SRH I. 144–145.



dig *Bascardia*-ra (Kézainál *Barsatia*), *Dentia*-ra és *Magoria*-ra.<sup>26</sup> Mi lehetett ennek a valóságalapja? A válasz a magyarság elágazó ethnikus történetéhez vezet. BendeŸy László, a földrajztudósból lett őstörténész nagy műgonddal határozza meg e részek elhelyezkedését. *Bascardia* Baskíriát jelenti, ahol Julianus domonkos barát 1236-ban megtalálta *Magna Hungaria* lakóit; *Magoria* a Kaukázus északi lejtőin és a Don–Kubán–Kuma–Terek-síkságon elterülő vidék, ahol BendeŸy a XIV. századig tudja követni az ottani magyarok nyomait; végül *Dentia* a Donmenti magyarok földje, akik aztán a Kárpát-medencébe költöztek.<sup>27</sup> Az iménti kép kissé statikus, ám az ezt igazoló kútfők bepillantást engednek az előfordulások időbeliségébe.

A DAI arról tudósít, hogy a magyarság – pontosabban annak „erős szabir” ethnikai komponense – egykor Levedi „első vajda” idején (ami a VII. század elejétől a IX. század eleje között bármikor elképzelhető)<sup>28</sup> kettészakadt, de a két néprész a 950-es években is kapcsolatot ápolt egymással. „Amikor a türkök [magyarok] és az akkor kangarnak nevezett besenyők közt háború ütött ki, a türkök hadserege vereséget szenvedett, és két részre szakadt. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, s ezeket a türkök régi nevén mostanáig szávartü aszfalünek hívják, s másik rész pedig vajdájukkal és vezériükkel, Levedivel nyugatra ment lakni, az Etelküzü nevezetű helyekre... A türköknek amaz előbb említett népéhez, amely kelet felé Perzsia vidékén telepedett le, ezek a nyugati vidéken lakó, előbb említett türkök mostanáig küldenek ügynököket, és meglátogatják őket, s gyakran hoznak választ tőlük ezekenek.”<sup>29</sup> Arról sincs fogalmunk, hogy a nyugatra (előbb Etelközbe, majd a Kárpát-medencébe) és a keletre (Perzsia vidékére) vándorolt, továbbra is erős szabirnak nevezett néptömb milyen létszamarányt képviselt. Annyi látszik csupán, hogy a magyar ethnikum e két említett fele elég jelentősnek érezte a másikat a folyamatos összeköttetés fenntartására. Ez azonban a századok folyamán elhalványult.

---

<sup>26</sup> Kézainál és a XIV–XV. századi krónikákban különböző névváltozatokkal lejegyezve. SRH I. 146., 253. Vö. Chron. Hung. I. 26. *Dentia*-t és *Mogoria*-t Anonymus – aki amúgy nem közli a csodaszarvas-mondát – egynek véve úgy tartja, hogy Szkítiát Dentümogyernek hívták. SRH I. 34.; Kettős vagy hármas felosztás emléke élt legrégebbi íráshagyományunkban? Előbb a hármas tagolás eredetiségének nézete fogalmazódott meg. *Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima* II. Scripsit Comes GÉZA KUUN. Claudiopoli, 1895. 132–133. Vele szemben az Anonymus-i kettős felosztás elsőbbségére I. GOMBOCZ ZOLTÁN: A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány I. Nyelvtudományi Közlemények 45 (1917–1920) 147–148.

<sup>27</sup> BENDEFY LÁSZLÓ: Anonymus és Kézay Simon mester Scythiája. In: BENDEFY LÁSZLÓ: A magyarság és Középkelet. Budapest, 1945. (a továbbiakban: BENDEFY 1945.) 61–112., különösen 72–75.

<sup>28</sup> DEÉR JÓZSEF: A IX. századi magyar történet időrendjéhez. Századok 79–80 (1945–1946) 7–9.; DÜMMERTH DEZSŐ: Álmos fejedelem mítosza és valósága. Filológiai Közöny 17 (1971) 411.; SZABADOS 2011. 101.

<sup>29</sup> DAI 170–175. (MORAVCSIK GYULA fordítása.)

Amikor az 1230-as években a domonkos rendi szerzetesek útnak indultak, csak ennyi tudással rendelkeztek: „A keresztény magyarok történetében azt találták, hogy van egy másik, Nagyobb Magyarország, ahonnan a hét vezér népével együtt kiköltözött... Elküldtek hát négy barátot keresésükre, hogy Isten segédelmével megtalálják őket, ahol csak tudják. Annyit tudtak a régiek írásaiból, hogy keleten laknak, de hogy hol vannak, nem is sejtették.”<sup>30</sup> A Julianus első útjáról írt jelentésből kiviláglik, hogy Julianus előfutára, a tragikus sorsú Ottó szerzetes (aki a fáradság miatt hazaérkezte után nem sokkal elhunyt) a Kaukázus-vidéki szabir- vagy szavárd-magyarok nyomára jutott.<sup>31</sup> Julianus társaival az ő útmutatása alapján indult el, de viszontagságos útja végén egyedül maradván egy másik magyar közösséghez érkezett. „Megtalálta pedig őket a nagy Etil folyó mellett. Kik látván őt, s megértvén, hogy keresztény magyar, nagyon örvendeztek megérkezése felett. Körülvezették őt házaikban és falvaikban, és keresztény magyar véreik királyáról és országáról behatóan tudakozódtak. Bármit mondott nekik a hitről vagy egyebekről, a legfigyelmesebben hallgatták, mivel teljesen magyar a nyelvük; megértették őt, és ő is azokat... A régiek hagyományaiból tudják, hogy ezek a magyarok tőlük származnak, de hogy hol vannak, nem volt tudomásuk róla.”<sup>32</sup> Nem sokkal később két ferences szerzetes, Plano Carpini és Willelmus Rubruk Baskíriával azonosította lakóhelyüket.<sup>33</sup> Mivel a DAI kizárólag *Dentia* és *Magoria* kapcsolattartásáról tud a X. században, feltehető, hogy *Bascardia* népe korábban vált el; ez persze még nem jelenti azt, hogy évszázadokon keresztül mindig Baskíriában éltek, csupán arra bizonyosság, hogy 1236-ban ott találták meg őket.

Sajnos a három magyar ethnikai tömb térben és időben megtett útját nem tudjuk pontosan nyomon követni, hiszen csupán egy-egy villanásnyi adatot engednek látni a rendelkezésünkre álló kútfők. Ez a három magyar népegység egyszerre csak az 1230-as évekből tűnik elénk. A XIII. század első harmadában tehát nem két, hanem három egymástól elkülönült területen éltek magyar ethnikai tudatú emberek. A magyar krónikák *Bascardia*, *Dentia* és *Magoria* hármasságának ez lehet a történelmi valóságmagja. Úgy tűnik, hogy az emlékezet a Kárpát-medencei Magyar Királyságban, halványultan bár, de sok-sok emberöltő mélységébe volt képes visszatekinteni. Ez a tartós nemzedékközi hagyomány, láttuk, a baskíriai magyarságot is jellemezte. A népegységek szétköltözését ugyanakkor nem lehet időben elhelyezni. Amint a szavárd-magyarokról,

<sup>30</sup> Tatárjárás. Szerk. NAGY BALÁZS. Budapest, 2003. (a továbbiakban: NAGY 2003.) 117. (GYÖRFFY GYÖRGY fordítása.) Vö. SRH II. 535.

<sup>31</sup> BENDEFY LÁSZLÓ: Ottó testvér 1231–1234. évi utazása. In: BENDEFY 1945. 218–239.

<sup>32</sup> NAGY 2003. 119. (GYÖRFFY GYÖRGY fordítása.) Vö. SRH II. 539–540.

<sup>33</sup> GYÖRFFY GYÖRGY: Napkelet felfedezése. In: Julianus barát és a Napkelet felfedezése. Válogatta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta GYÖRFFY GYÖRGY. Budapest, 1986. 27–40.

úgy a baskíriaiakról sem tudni, milyen létszamarányt képviseltek. A Julianus útjáról szóló jelentés arra is utal, hogy a Régi Magyarország komoly haderővel, ennél fogva komoly népességgel rendelkezett. „A tatár nép szomszédos velük, de ezek a tatárok, harcba bocsátkozva velük, nem tudták őket háborúban legyőzni, sőt az első csatában vereséget szenvedtek. Ezért barátokká és fegyvertársakká fogadták őket, úgyhogy együttesen tizenöt tartományt teljesen elpusztítottak. A magyaroknak ezen a földjén az említett barát találkozott tatárokkal és a tatár vezér követével, aki beszélt magyarul, oroszul, kunul, németül, szaracénul és tatárul. Ő azt mondta, hogy a tatár sereg, amely ide ötnapi járóföldre helyezkedett el, Németország ellen készül menni, de várnak egy másik sereget, amelyet a perzsák legyőzésére küldtek.”<sup>34</sup> Az előbb sikeresen szembeszálló magyarokat végül is a „tatár” túlerő felmorzsolta, szétszórta.

A hazai krónikák *Bascardia*, *Dentia* és *Magoria* hármassága, a DAI-val és Julianus barát Ricardus lejegyzésében fennmaradt elmondásával együtt így segíti pontosabban értékelni Álmos, majd Árpád magyarjainak sorsfordító jelentőségű szállásváltását, Etelközből a Kárpát-medencébe jövetelét. Ki „foglalt hont”? A *magyar nemzet* bizonyosan nem, és nem is elsősorban azért, mert a ’nemzet’ terminus 890-es évekre való alkalmazhatósága vitatott, hanem azért, mert magyarok éltek ekkor még két másik helyen is. Ebből egyszersmind az következik, hogy a *magyar nép* sem „foglalt hont”, hiszen a közös eredettudat és a közös nyelv révén leírható magyar ethnosz két másik része távol maradt Közép-Európától.

Bármily furcsán is hangozzék, de a Kárpát-medencébe való beköltözés a *magyar állam* bejövetele volt. Természetesen, mint minden más államot, az Etelközben létrehozott magyar monarchiát is emberek alkották: nagyobbreszt magyarok, kisebbséget a kazár kötelékből kivált kabarok.<sup>35</sup> Ilyenformán kevésbé sarkítva úgy lehet fogalmazni, hogy a magyarságnak a legnyugatabbra lakó, az Álmos által steppe-államba szervezett népegységét érintette a szállásváltás. Ezután Bálint Csanád szavaival élve „a követjárások a transzkaukázusi szavárdokhoz, s a valamilyen formában élő kapcsolat a Magna Hungariában visszamaradtakkal már csak egy történeti tudat diplomáciai síkon jelentkező megnyilvánulásai voltak.”<sup>36</sup> Ennek a kapcsolattartásnak azonban „nemhogy kereskedelmi, de még politikai jelentősége sem lehetett; nem marad más, mint azt feltételeznünk, hogy a kapcsolattartás ideológiai igényekből fakadt. Más-

---

<sup>34</sup> NAGY 2003. 119. (GYÖRFFY GYÖRGY fordítása.) Vö. SRH II. 541.

<sup>35</sup> DAI 174–175.

<sup>36</sup> BÁLINT CSANÁD: A 9. századi magyarság régészeti hagyatéka. In: Honfoglalás és régészet. Szerk. KOVÁCS LÁSZLÓ. Budapest, 1994. 45.

ként fogalmazva: a származástudat, ez a steppei társadalmakban mindent átható szellemi erő írta elő az előbbi ápolását.”<sup>37</sup>

Jó lenne, ha feltárhatnánk, hogy a szavárd-magyarok és a baskíriai magyarok milyen szintre jutottak az államfejlődésben. Láthattuk, amint Julianus arról is értesült, hogy a Régi Magyarország egy ideig sikerrel állt ellen a tatár támadásnak. Sőt maga a jelentés egyfajta állami szemléletet érvényesít a *Magna Hungaria* kifejezéssel. Sosem tudjuk már meg, hogy ennek a minősítésnek mekkora volt a politikai fedezete; a hadi eredményesség igazolja, hogy valamilyen szintű szervezettséggel számolnunk kell, de ennél biztosabbat nem állíthatunk. Sajnos sem a baskíriaiak, sem a Perzsia vidékén megtelepedettek eredeti önazonosság-tudata nem maradt fenn. Az idézett X. és XIII. századi adatok arra alkalmasak, hogy tudatosítsák két jelentékeny magyar közösség elvesztését. Népéletünk háromfelé ágazott irányából már csak egy maradt magyar tudatúnak, az Etelközből a Kárpátok közé költözött egység. Történelmünk IX–X. századi szakasza mindazonáltal nem egyszerűsíthető le erre a veszteség-élményre. Egyrészt a Magyar Nagyfejedelemség előbb Etelközben a kazárok közül kiváló kabarokkal gyarapodott, másrészt később, ami talán ennél még fontosabb, integrálta a Kárpát-medence lakosságát.

A fogadó tér politikai és ethnikai megoszlása alig megismerhető, és sok vitát kiváltó szakmai kérdés, de az már egyre bizonyosabb, hogy az avar állami keretek IX. század eleji széthullása után a lakosság nem pusztult ki,<sup>38</sup> nem szlávosodott el,<sup>39</sup> hanem leszármazottai tömegesen megérték a Magyar Nagyfejede-

---

<sup>37</sup> BÁLINT CSANÁD: A honfoglaló magyarok és Európa. Magyar Szemle. Új folyam 3 (1994/8) 803.

<sup>38</sup> SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: A Kárpát-medence IX. századi történetének néhány forrásáról. Megjegyzések az Einhard-féle Nagy Károly-életrajz 15. fejezetéhez. In: Szegedi Bölcsész-műhely '82. Szerk. RÓNA-TAS ANDRÁS. Szeged, 1983. 191–210.; JOHN VAN ANTWERP FINE JR.: The Early Medieval Balkans. A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century. Ann Arbor, 1983. 78.; SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: Még egyszer Regino és a korabeli magyarság. In: Az Alföld a 9. században. Szerk. LŐRINCZY GÁBOR. Szeged, 1993. 227–236.; OLAJOS TERÉZ: A IX. századi avar történelem görög nyelvű forrásai. Szeged, 2001.; OLAJOS TERÉZ: Az avar továbbélés kérdéséről. In: Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére. Szerk. ERDEI GYÖNGYI–NAGY BALÁZS. Budapest, 2004. 111–118. Az avarok IX. század eleji gyors kipusztulását a régészet korábbi keltezési gyakorlata is sugallta. Ennek kritikáját l. SZENTPÉTERI JÓZSEF: Amiről a térképek mesélnek... Adalékok az avar korszak keltezési problémaköréhez. Arrabona 44 (2006) 455–496.

<sup>39</sup> A kérdés újszerű tárgyalását és a „szlavista” elfogultságú szemlélet kritikáját l. SZALONTAI CSABA: Bolgárok a 9. századi Kárpát-medencében? In: Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás. Szerk. FELFÖLDI SZABOLCS–SINKOVICS BALÁZS. Budapest, 2001. 106–129.; KATONA-KISS ATILLA: A Bolgár Kánság és a Kárpát-medence a IX. században. Hadtörténelmi Közlemények 123 (2010) 168–214.; KATONA-KISS ATILLA: Μεγάλη Μοαβία Szvatopluk országa. Hol voltak a morva végek? In: Középkortörténeti tanulmányok 7. A VII. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2011. június 1–3.) előadásai. Szerk. KISS P. ATTILA–PITI FERENC–SZABADOS GYÖRGY. Szeged, 2012. (a továbbiak-

lemség térfoglalását és váltak a magyar köznép részévé.<sup>40</sup> A kutatásban felmerült, hogy az avar-kori lakosság körében számolhatunk-e olyan csoporttal, amely a ma magyarnak nevezett nyelvet beszélte, illetve „magyar” ethnikai tudattal rendelkezett.<sup>41</sup> Erre nyelvészeti alapon – nyelvemlékek híján – sem igenlő, sem tagadó válasz nincs; marad az óvatos elfogadás lehetősége.<sup>42</sup>

Amennyiben e forrásadottságbeli körülmények miatt a nyelvészeti szempontú érvelést kikapcsoljuk, egyszerűen életszerű elgondolásnak tűnnek azok az őstörténeti nézetek, amelyek a jelenlegi tudományos közgondolkodásban „ellenzéki” szerepet töltenek be.<sup>43</sup> Ilyen a „kettős honfoglalás”, illetve a székelység avar-kori eredetének elmélete.<sup>44</sup> Ezek, jóllehet bizonyos kérdéseket nyitva hagynak (mint minden más, a korszakra vonatkozó, kényszerűen szűkös forrásbázisra épített nézet), de fontos kérdésekre adnak megnyugtató választ. Egyebek mellett arra, hogy a honfoglaló magyarok miért tudták gyorsan és békésen hatalmuk alá vonni a Kárpát-medencét a IX–X. század fordulóján; miért nem folytattak hadműveleteket az „avarok” által is lakott új hazájuk területén;<sup>45</sup> és miért érezték magukat oly nagy biztonságban, hogy a beköltözés idején

---

ban: KISS–PITI–SZABADOS 2012.) 199–218.; SZABADOS GYÖRGY: Avar pusztalakók és birodalmi nagymorvák. A 9. századi Kárpát-medence politikai és ethnikai viszonyairól. In: KISS–PITI–SZABADOS 2012. 219–235.

<sup>40</sup> SZÖKE BÉLA MIKLÓS: Plaga Orientalis. (A Kárpát-medence a honfoglalás előtti évszázadban) In: Honfoglaló őseink. Szerk. VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Budapest, 1996. 43.; TOMKA PÉTER: Magánbeszéd az avarokról. Életünk 35 (1997) 74–75.

<sup>41</sup> LÁSZLÓ 1978.

<sup>42</sup> Eleve kérdés az, hogy milyen nyelve(ke)n beszéltek az „avar” jelölővel illetett emberek. A ma magyarnak nevezett nyelv Kárpát-medencei feltűnésének idejéről helytállóan jegyezte meg Szádeczky-Kardoss Samu azt, hogy csupán elterjedt hipotézis a IX. század végéhez kötni, mert a római kor vége és a Szent István-i keresztény államszervezés között az írott kútfők anyaga oly szegényes és oly félreértelmezhető, ami miatt nem jelenthető ki bizonyosan, mikortól lehet számolni a térségben előmagyar nyelvközösség jelenlétével a mondott évszázadokon belül. SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: A kettős honfoglalás kérdéséhez. (Rövid előadásvázlat) Az Ókortudományi Társaság Szegedi Csoportjának előadásaiból 1. Szeged, 1971. 7.

<sup>43</sup> Igencsak megszívlelendő Takács Miklós gondolata: „Az igazság nem lehet a számbeli többség monopóliuma. Hiszen más tudományágak története éppen azt példázza, hogy egyes, később általános elfogadottságnak örvendő elméletek részesültek megfogalmazásuk pillanatában bírálatban, sőt heves elutasításban.” TAKÁCS MIKLÓS: Három nézőpont a honfoglaló magyarokról. Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából. Új sorozat I. (XI.) Kolozsvár, 2006. 80.

<sup>44</sup> HÓMAN BÁLINT: A székelyek eredete. Magyar Nyelv 17 (1921) 90–107.; LÁSZLÓ GYULA: A honfoglaló magyar nép élete. Budapest, 1944. 98.

<sup>45</sup> Figyelemre méltó közlés olvasható Regino X. század eleji krónikájában, amiből kiviláglik, hogy a magyarok ellentétes magatartást tanúsítottak a Kárpát-medencén belüli lakossággal és a környező területekkel szemben: előbbiekhöz békésen, míg az utóbbiakhoz harciasan viszonyultak. „*Először is a pannónok és az avarok pusztáin kóboroltak, vadászattal és halászáttal szerezvén meg mindennapi táplálékukat; ezután ismétlődő, ellenséges támadásokkal törtek be a karantánok, morvák és a bolgárok határterületeire;*



folyamatos támadásokat vezettek országukon kívülre, s például 899–900 között több ezer, honvédelmi szempontból nélkülözhető katonát állomásoztattak Észak-Itáliában.<sup>46</sup>

Hátra van még annak áttekintése, hogy politikai és etnikai ismérvek szerint mennyire volt egységes képlet a Kárpát-medencében berendezkedő magyar steppe-állam. Ezt a kérdést a kútfők ellentétes értelmezhetősége, ebből fakadóan a történészek között élő nézetkülönbség indokolja. Nemzedékek óta komoly tudományos szinten fogalmazódik meg ugyanis az, hogy a magyarok kormányzati viszonyait széttagoltság jellemezte, sőt a „törzsi államok” létezése is felvetődött;<sup>47</sup> mindeközben szintén komoly képviselőt kapott az ezzel ellentétes vélemény.<sup>48</sup> Kutatásaim során arra az álláspontra jutottam, hogy a Közép-Duna-medencét meghatározó Magyar Nagyfejedelemség fennállása alatt mindig erős, központosított állam maradt.<sup>49</sup> Ezt fenntartom, mivel nemhogy nem látom bizonyítottnak „törzsek” létezését (hát még „törzsi államok” működését), de kútfőadatainkból ennek ellenkezőjét olvastam ki. Alább röviden, s némileg továbbgondoltan összegzem ide vonatkozó érveimet.

Előbb a társadalmi csoportok mibenlétéről szólva megint Hóman Bálinttól érdemes kiindulni, aki a nemzetséget vérségi köteléken nyugvó elsődleges alakulatként, míg a törzset azonos etnikumú nemzetségek mesterséges, politikai-katonai célzatú szövetségeként írja le.<sup>50</sup> A X. századi államkormányzat

---

*kevés embert karddal, több ezret pedig nyilakkal pusztítottak el...*” A honfoglalás korának írott forrásai. Szerk. KRISTÓ GYULA. Szeged, 1995. 198. (KORDÉ ZOLTÁN fordítása.) Vö. Reginonis abbatiss Prumiensis Chronicon cum Continuatione Treverensi. Recognovit FRIDERICUS KURZE. (Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusi L.) Hannoverae, 1890. 132–133.

<sup>46</sup> SZABADOS GYÖRGY: A magyarok bejövetelének hadtörténeti szempontú újraértékelése. Hadtörténelmi Közlemények 123 (2010) 215–235.; Az itáliai hadjáratnak nemrég jó hadtörténeti feldolgozása készült. TORMA BÉLA GYULA: Csata a Brenta folyónál, 899. Hadtörténelmi Közlemények 121 (2008) 425–447.

<sup>47</sup> SZABÓ KÁROLY: Bíborbanszületett Konstantín császár munkái magyar történeti szempontból ismertetve. Magyar Akadémiai Értesítő 1 (1860) (a továbbiakban: SZABÓ 1860.) 73–74.; HÓMAN BÁLINT: Magyar történet I. Budapest, 1935. 121–175.; KRISTÓ GYULA: A magyar állam megszületése. Szeged, 1995. 229–369.; ZSOLDOS ATTILA: A megyeszervezés kezdetei a Magyar Királyságban. (Az „óriás” és az „átlagos” nagyságú megyék kérdése) In: Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére. Szerk. HERMANN ISTVÁN–KARLINSZKY BALÁZS. Veszprém, 2010. 299–302.; MAKK FERENC: Megjegyzések a Szent István-i államalapítás történetéhez. Aetas 26 (2011/1) 138–139.

<sup>48</sup> GYÖRFFY GYÖRGY: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Budapest, 1959. 8–9.; BAKAY KORNÉL: A magyar államalapítás. Budapest, 1978. 24.; MESTERHÁZY Károly: A magyar honfoglalás kor régészetének ötven éve. Századok 127 (1993) 295.

<sup>49</sup> SZABADOS 2011. 190–239.

<sup>50</sup> HÓMAN BÁLINT: A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése. Budapest, 1923. 15–17.

jellegéhez, valamint a különböző szintű társadalmi csoportok megnevezéséhez a DAI jelenti a kiindulási pontot: „Tudni való, hogy az úgynevezett kabarok a kazárok nemzetségéből (γενεας) valók... Egy fejedelem van náluk, azaz a kabarok három törzsében (γενεαῖς), aki máig is megvan. Első a kabaroknak a kazároktól elszakadt előbb említett törzse (γενεά), második a Nyekié, harmadik a Megyerié, negyedik a Kürtügymatué, ötödik a Tarjáné, hatodik Jenehé, hetedik Keri, nyolcadik Keszi... A türköknek [magyaroknak] ez a nyolc törzse (γενεαί) nem hunyászkodik meg a maga fejedelmei előtt, de megegyezésük van arra nézve, hogy a folyóknál, bármely részen üt ki a háború, teljes odaadással és buzgalommal harcolnak. Első fejük az Árpád nemzetségéből (γενεας) sorban következő fejedelem, és van két másik is, a jila és a karcha, akik bírói tisztséget viselnek; de van fejedelme minden törzsnek (γενεά) is.”<sup>51</sup> Moravcsik Gyula fordításából kitetszik, hogy a *genea* szó eltérő értelmezéseket nyert, ekképp e filológiai művelettel egyszersmind történeti interpretációt végzett a neves bizantinológus. Talán nem túlzó merészség, ha a tartalmi vonatkozások előtt a szóhasználatról is foglalkozom.

Ezen első szempont nyilván nem perdöntő, hiszen a különböző korokban és nyelvi közegekben lejegyzett csoportjelölőktől kifejezetten „sportszerűtlenség” lenne terminológiai egyöntetűséget elvárni. Mégis elgondolkodtató, hogy az elsődlegesen ’nemzetség’ jelentésű *genea* szónak hány értelme lehet egyetlen – még ha kétségtől heterogén – szövegvilágon belül. Háromféle jelentésmezőben láthattuk viszont: a legtágabb ethnikai nagyságrendre rúg (kazárok); a legszűkebb egy uralkodócsaládot jelöl (Árpád leszármazottai); a közbülső akár lehetne törzs is, de ezt a lehetőséget csupán a *genea* szó fent szemléltetett többféle értelmezhetősége élteti (akár törzset is jelenthetne, ha már dinasztiára és népre egyaránt vonatkoztatták), amire nem lehet szilárd következtetéseket alapozni.

Bizánci szerzők közül egyedül Bíborbanszületett Konstantin apja, VI. (Bölcs) Leó császár (886–912) említ magyar „törzseket”. A Taktika címet viselő műve két ízben utal a magyarok belső tagozódására. „A türkök törzsei (Τούρκων φύλα) fürkészők és szándékaikat rejtegetők...”. Alább településük rendjéről írja: „Nem körülárkolt táborban táboroznak, mint a rómaiak, hanem a háború napjáig nemzetségek és törzsek (γένη καὶ φύλας) szerint szétszéledve legeltetik lovaikat folyvást, télen-nyáron.”<sup>52</sup> Közismert, hogy VI. Leó munkájának legfontosabb előképe a Maurikios császár (582–602) személyéhez kötött *Strategikon*. E két szöveghelyből felemás eredmény áll elő: a „türkök törzsei” ugyan Bölcs Leó betoldása, ám a

<sup>51</sup> DAI 174–179. (MORAVCSIK GYULA fordítása.)

<sup>52</sup> MORAVCSIK GYULA: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Budapest, 1988.<sup>2</sup> (a továbbiakban: ÁMTBF) 18–19. (MORAVCSIK GYULA fordítása.)



„nemzetségek és törzsek szerint” való tagozódás a *Strategikon*-ból vett kitétel, toposz-gyanús forma.<sup>53</sup> Messzemenő következtetést azért sem célszerű levonni belőle, mert Leó császár éppen a megelőző mondattal hangsúlyozza, hogy a magyarok egy fő uralma alatt állnak; és ez a megjegyzése a X. századra aktualizált többlet a *Stratégikon*-hoz képest, vagyis önálló forrásértéke vitathatatlan.<sup>54</sup>

A középkori Magyarország latinságával sem járunk jobban. Noha a ténylegesen ’törzs’ jelentésű *tribus* szó Kézai Simonnál többször előtűnik, de a szövegkörnyezetből láthatóan más nagyságrendű társadalmi csoportok, főleg a nemzetség szinonimájaként. Árpádról ez áll: „nemzetsége Szkítia többi törzse (*eius prosapia prae ceteris Scitiae tribubus*) viszonylatában azt az előjogot élvezi, hogy előrenyomulás közben a sereg élén halad, visszavonuláskor pedig a legutolsó.” Lélről ezt írja: „Tőle származott a Zovárd törzs és nemzetség (*tribus et cognatio*).”<sup>55</sup> Itt jegyzendő meg, hogy ez a fajta terminológiai nehézség nem korlátozódik a korai magyar esetre, hanem az eurázsiai steppe más régióinak kutatói számára is fejtörést okoz. Richard Tapper az Iránnal szomszédos nomádok kapcsán figyelmeztet arra, hogy a „törzs” mibenlétéről nincs szakmai közmegegyezés, s hogy a kútfők többféle csoportjelölő terminusa is a „törzs” fordítást kapja a szakirodalomban.<sup>56</sup> A VI–IX. századi Kínai Birodalom külkapcsolatait tárgyalva pedig Jonathan Karam Skaiff szembesült azzal, hogy a kínai kútfők nem alkalmaznak következetes terminológiát a mongol és a türk társadalom különböző szintű egységeire, így sokszor a kutató egyéni belátására van bízva, hogy nemzetség, törzs vagy törzsszövetség értendő egy adott kifejezésen.<sup>57</sup>

Ha a szóhasználati következetlenségtől eltekintünk, a tartalmi vonatkozásokra akkor is rá kell kérdeznünk. Voltak-e tehát olyan – akárminek is nevezett – alcsoportok a Magyar Nagyfejedelemségen belül, amik önálló tényezőként látszanak az írott források tükrében? Kútfőink nemleges választ adnak erre a kérdésre. Anonymus Álmos megválasztása kapcsán ezt a kifejezést használja: „a hét fejedelmi személy, akit Hétmagyarnak hívnak (*VII principalis persone, qui Hetumoger vocantur*)”.<sup>58</sup> Ebből világos, hogy Béla király Jegyzője nem hét különálló egységet jelenít meg, hanem egy fejedelmválasztó elit testület hét tagját

---

<sup>53</sup> MORAVCSIK GYULA: Bölcs Leó Taktikája, mint magyar történeti forrás. Századok 85 (1951) (a továbbiakban: MORAVCSIK 1951.) 340–341.

<sup>54</sup> ÁMTBF 18. Vö. MORAVCSIK 1951. 340.

<sup>55</sup> AKS 103–104. (BOLLÓK JÁNOS fordítása.) Vö. SRH I. 165–167.

<sup>56</sup> RICHARD TAPPER: *Frontier Nomads of Iran. A Political and Social History of the Shahsevan*. Cambridge, 1997. 5–10.

<sup>57</sup> JONATHAN KARAM SKAIFF: *Sui-Tang China and Its Turko-Mongol Neighbors. Culture, Power and Connections, 580–800*. Oxford, 2012. 34–35.

<sup>58</sup> SRH I. 39.

érti rajta. Jóllehet a kutatás régóta felfigyelt arra, hogy ez a névadási képlet – a „törzsek” számát mutató számnévi jelző + a tulajdonképpeni népnév, itt: hét + magyar – beleillik abba a törökös gyakorlatba, ahonnan a kilenc oguz (tokuz oguz), tíz ogur (on ogur), harminc ogur (utur ogur, utrugur) esetét szokás hivatkozni,<sup>59</sup> csakhogy az ilyesmi emlékezetét nem lehet Anonymusra rábizonyítani. Ráadásul egy másik analógia éppen az etelközi/Dentümogyer-beli „hétmagyar” képlet nagyfokú egységessége mellett szól. Álmos megválasztását a „hét fejedelmi személy” vérszerződéssel erősíti meg, a vérszerződés pedig nem magyar sajátosság, hiszen Herodotos feljegyezte, hogy a szkíták is alkalmazták (IV, 70).<sup>60</sup> Fontos, hogy a szkíták egymás között, és nem idegenekkel állapodtak meg ily módon. Kézenfekvő, hogy a vérrel megpecsételt eskü aktusa közös szokásnyelvet feltételez, ami minden szerződő fél számára értelmezhető, sőt ami kiemelkedő jelentőséggel rendelkezik.<sup>61</sup> A hazai íráshagyomány ebbéli egységét, tudniillik hogy nem szól törzsekről, csak a hangsúlybeli különbségek színesítik. Amíg Anonymus gesztájában a hét fejedelmi személy még Dentümogyerben emelte maga fölé Álmost, addig a XIV. századi krónikaszerkesztésekben az egyeduralmi jelleg eleve adott volt, és már az Erdélybe – Álmos kimondatlan vezetésével – érkezett magyarság választott magának katonai megfontolásból hét kapitányt, akik közül Álmos erőszakos halála miatt lett fia, Árpád a Pannóniába lépni jogosult első kapitány.<sup>62</sup> (Ebbe mintha bele lehetne látni egyfajta „törzsek” szerinti felosztást, hanem ez a szál már e kezdeti stádiumában elvarratlan marad, és a kapitányok családok, nemzetségek őseiként szerepelnek csak.)

Ezek után érdemes külföldi és lehetőleg közel egykorú írókhoz fordulni, különösen akkor, ha feltételezzük Árpád-kori krónikásainkról, hogy az uralkodóház elvárásának engedve tüntették el utólag a törzsek emlékezetét. Csak

---

<sup>59</sup> NÉMETH GYULA: A honfoglaló magyarság kialakulása. Budapest, 1991.<sup>2</sup> 79.; RÓNA-TAS 1997. 267.

<sup>60</sup> „Esküt a következőképpen tesznek egymásnak a szküthák. Az eskütevők megsúrnak magukat árral, vagy kis sebet váganak a testükön törrel, és véruket egy nagy agyagsészében borral keverik. A csészébe ekkor kardot, nyílvoesszót, harci bárdot és lándzsát mártanak, majd a szerződést kötő felek elmondják az esküformát és megisszák a vért, amelybe néhány tekintélyes férfi is belekóstol.” Hérodotosz: A görög-perzsa háború. Fordította, az utószót írta és a jegyzeteket összeállította MURAKÖZY GYULA. Budapest, 1989. 290. Anonymus: „Akkor az említett férfiak megerősítették Álmos fejedelemnek tett esküjüket: pogány módra véruket egy edénybe csorgatták. Bár pogányok voltak, közösen tett hűségesküjüket halálukig megtartották a következők szerint. Az eskü első pontja úgy hangzott, hogy maguk és utódaik fejedelme mindenkor Álmos nemzetségéből származzék...” AKS 13. (VESZPRÉMY LÁSZLÓ fordítása.) Vö. SRH I. 40.

<sup>61</sup> Ennek széleskörű ethnoszociológiai elemzését l. HARRY TEGNAEUS: Blood-Brothers. An Ethnological Study of the Institutions of Blood-Brotherhood, with Special Reference to Africa. New York, 1952.

<sup>62</sup> SRH I. 286–287.

hogy a *DAI*-ban szereplő Nyék, Megyer, Kürtgyarmat (Kürt és Gyarmat), Tarján, Jenő, Kér és Keszi tulajdonnévvel ellátott társadalmi egység egyetlen külhoni kútfőből sem adatolható! Ez azért is különösen elgondolkodtató, mert a Magyar Nagyfejedelemség harcosai köztudomásúlag 970-ig sújtották támadásaikkal Európa különböző országait, ezért a megtámadott területek szemszögéből nézve forrástanilag úgyszólván „házhoz jöttek”. Ezek a lovasíjász katonák kizárólag a legmagasabb szintű csoportjelölő kifejezéssel említetnek, így nem kürtök, kérek, keszik, avagy megyerek tettein szörnyülködnek a megtámadott tartományok krónikásai, nem tarjánok, nem gyarmatok, nem jenők nyilaitól vár égi segédelmet a kolostori fohász, hanem mindig a magyarok nyilaitól. Egyedül és egyszeri alkalommal a kabarokat tudja elkülöníteni a salzburgi annalista a magyaroktól még 881-ben,<sup>63</sup> csak hogy róluk meg azt tudni, hogy ők nyelvi és etnikai entitást és identitást képviselnek,<sup>64</sup> ami nem is maradt sokáig láthatóvá a külhoni szemlélő számára. A kárvallottak álláspontját képviselő írástudókról aztán végképp nem feltételezhető, hogy éppen a magyar nagyfejedelmek kedvében akartak járni és szándékosan elhallgatták a törzseket! Be kell hát látni, hogy az idegen szerzők a magyarokat egységes ethnikumként érzékelték; még akkor is, amikor hunnak, avarnak, onogurnak vagy türknek hívták őket, rendre ez a szemlélet érvényesült, mert népnév helyettesített népnevet. Ez a körülmény egyszerre tanúskodik a magyarok politikai és etnikai értelemben veendő homogenitásáról; nem véletlen, hogy két X. századból való bizánci szentéletrajz is az *ethnos* csoportjelölőt alkalmazza a magyarokra.<sup>65</sup> Ezek a külhoni értesülések egyúttal igazolják a hazai kútfők ebbéli tárgyilagosságát: nem az Árpád-kori udvari történetírók hallgatták el a törzsek emlékét, hanem e téren nem volt mire emlékezniük.

A politika- és hadtörténeti adatok kifejezetten a Magyar Nagyfejedelemség egységes államigazgatása mellett érvelnek. Mert akármi is értendő Nyék, Megyer, stb. *genea*-ja fogalmán a *DAI* szóhasználatában, a szöveg logikája egyenesen a partikuláris tényezők ereje ellen szól. Ugyanis a nyolc *genea* a saját irányítóinak nem engedelmeskedik,<sup>66</sup> vagyis éppen a magyarságon belüli alegg-

---

<sup>63</sup> Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum XXX/II. Edidit Societas Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi. Lipsiae, 1934. 742.

<sup>64</sup> *DAI* 174–175.

<sup>65</sup> ÁMTBF 28–29.

<sup>66</sup> Ez derül ki Moravcsik Gyula fordításából, de vele megegyező szellemben ültette át angolra ezt a szövegrészt R. J. H. Jenkins is: „These eight clans of the Turks do not obey their own *particular* [kiemelés tőlem – Sz. Gy.] princes, but have a joint agreement to fight together with all earnestness and zeal upon the rivers, wheresoever war breaks out.” Constantine Porphyrogenitus: De Administrando Imperio.

ségek élén állnak gyengült tekintélyű vezetők! Ennek pedig egyenes folyománya, hogy a három legfőbb állami méltóság egyike sem építhette befolyását törzsi alapra. Nemcsak logikailag lehetetlen az, hogy aki törzsfőnek gyenge, az nagyfejedelemmé, gyulának és karchának erős, hanem a jól ismert mondat – „Első fejük az Árpád nemzetségéből (γενεας) sorban következő fejedelem, és van két másik is, a jila és a karcha, akik bírói tisztséget viselnek; de van fejedelme minden törzsnek (γενεα) is.” – egyértelműen különíti el a nyolc genea fejét az előzőek bármelyikétől. Tehát nem azt mondja, hogy akár az uralkodó, akár a gyula, akár a karcha egyúttal a Nyék, a Jenő, vagy akármely másik „törzs” vezetője!

Az előadottak láttán érthető, ha a kutatás egy vonulata a Magyar Nagyfejedelemség katonai megnyilvánulásaiból az egységes akaratot, és nem a szétartás jeleit mutatja ki. Rövid szemlézés erejéig érdemes felidézni az ide vonatkozó meglátásokat. Vajay Szabolcs elemzése tudatos politikai koncepciót bontakoztat ki a hadjáratokból.<sup>67</sup> Ehhez járult Bálint Csanád megfigyelése arról, hogy hova nem vezettek a magyarok hadi útjai: Észak- és Kelet-Európába, holott arra gazdag zsákmánnyal kecsegtető kereskedelmi útvonalak haladtak. Ehhez képest a magyarok északra és keletre nem hadat viseltek, hanem kereskedtek.<sup>68</sup> A törzsi keretekben űzött fosztogatások<sup>69</sup> elméletének átfogó kritikáját Révész László végezte el. Döntő észrevételét akkor tette, amikor az arabok és a vikingek hadviselésével hasonlította össze a magyarokét, mert lényegi különbségre tapintott rá. Az Ibériai-félsziget és Skandinávia egyaránt megosztottságban élt, ezért gyakran megesett, hogy arabok arabokkal küzdöttek, vikingek saját viking véreik ellen harcoltak, amikor harci egységeik rivális hatalmak zsoldjába szegődtek. Ilyesmi a X. századi magyarok körében nem fordult elő!<sup>70</sup> Az általános érvényű megállapítást a 906. esztendő esettanulmánya színesíti, amikor a szászországi hadjáraton két magyar sereg találkozott össze a dala-mancok földjén, ahol a korábban indultak bevárták a később érkezetteket.<sup>71</sup>

---

Greek text edited by GYULA MORAVCSIK, English translation by ROMILLY JAMES HEALD JENKINS. Washington, 1967. 179.

<sup>67</sup> SZABOLCS VON VAJAY: Die Eintritt des ungarischen Stämmebundes in die europäische Geschichte (862–963). Mainz, 1968. 81–84.

<sup>68</sup> BÁLINT CSANÁD: A kalandozások néhány kérdése. In: Nomád társadalmak és államalakulatok. Szerk. TÓKEI FERENC. Budapest, 1983. 351–359.

<sup>69</sup> KRISTÓ Gyula: Magyar kalandozások – kalandozó magyarok. In: KRISTÓ GYULA: Árpád fejedelemtől Géza fejedelemig. 20 tanulmány a 10. századi magyar történelemről. Budapest, 2002. 114.

<sup>70</sup> RÉVÉSZ LÁSZLÓ: Emlékezzetek utatok kezdetére... Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában. Budapest, 1999. (a továbbiakban: RÉVÉSZ 1999.) 188. Vö. JOHANNES BRÖNDSTED: A vikingek. Budapest, 1983. 51.

<sup>71</sup> Widukind tudósítását I. Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum III. Ed. GEORGIUS HEINRICUS PERTZ. Hannoverae, 1839. 425–426.

Révész joggal tette szavá, hogy viszálykodó törzsek katonái a legritkább esetben várják be egymást békésen és térnek haza együtt.<sup>72</sup> Újabb bizonyítéka ez annak, hogy nem voltak különutas törzsi államok, amelyeknek katonái ellenséges érdekek szolgálatában öldösték volna egymást külsországi csatamezőkön, saját „törzsi” hátszágukat más törzsek kényének-kedvének kiszolgáltatta.

Magam ehhez annyit teszek hozzá, hogy partikuláris külpolitikai irányok még a tényleges hatalmat birtokló három állami főméltóság szintjén sem mutatkoztak. Diplomáciai és hadvezéri működésüket nem csak szállásterületük szerinti irányokba fejtették ki, mert akkor az Erdélybe költözött gyuláknak csak Bizánc, a Dunántúlon megtelepedő karcháknak csak nyugat felé kellett volna mozogniuk; az Árpádoknak éppenséggel semerre. Ehhez képest az uralkodóházból a hatalmon éppen nem lévő családtag, a gyula és a karcha személyesen fordult meg mind keleten, mind nyugaton, ahogy azt az államérdek megkívánta.<sup>73</sup>

Mindezekből, remélem, egyértelművé vált, miért tartom a Szent István királysága előtti Magyarországot egységes monarchiának, és miért nem számolok „törzsi” megosztottsággal. Ez a körülmény azonban még nem ment fel a középgörög *genea* értelmezési kötelezettsége alól. Mivel a 'törzs' jelentésű *phyla* szót a *DAI* egyszer sem alkalmazza magyarokra, másfelől az általa használt *genea* elsődlegesen mégiscsak 'nemzetség',<sup>74</sup> érdemes lenne ezért vagy óvatosabban a „nemzetség” magyarításnál maradni, vagy merészebben fordítani, és a „vezérnemzetség” kitéltet bevezetni. Kétségkívül az utólagos történeti szakki-fejezések számát gyarapítanánk, de ekként egységes terminológiával lenne visszaadható a források változatos nyelvezetében érzékeltetett lényeg: hét társadalmi csoport – hét magyar *genea*, „hét fejedelmi személy”, „hét kapitány” – elkülönül a többitől. Ráadásul a „vezérnemzetség” szóalkotmányának egy magyar krónikahely még némi forrásfedezetet is nyújthat. A XIV. századi krónikaszerkesztmény 35. fejezetének eredeti megszövegezésében a szerző – minden bizonnyal az V. István korában (1270–1272) alkotó Ákos mester<sup>75</sup> – méltatlankodik, mert a tősgyökeres magyar nemesek nemzetségei közül csupán a hét kapitány említettet. „*A többi nemzetség is, akik származás tekintetében ezekkel egyenlők vagy nagyon hasonlók hozzájuk, saját tetszése szerint szerzett magának lakhelyet és szállásterületet. Ha tehát egyes könyvek azt tartalmazzák, hogy ez a hét kapitány vonult be Pannóniába, és Magyarország egyedül csak tőlük származott és népesült be,*

---

<sup>72</sup> RÉVÉSZ 1999. 188.

<sup>73</sup> SZABADOS 2011. 229–239.

<sup>74</sup> Szabó Károly is ekként fordította: „*a turkok ezen nyolcz nemzetsége nem alattvalói saját fejedelmeknek...*” SZABÓ 1860. 141.

<sup>75</sup> MÁLYUSZ ELEMÉR: Az V. István-kori gesta. Budapest, 1971. (továbbiakban: MÁLYUSZ 1971.)

honnan jött akkor Ákos, Bor, Aba és más magyar nemesek nemzetsége (generatio), hiszen ezek egyike sem jövevény, hanem valamennyien Szkítiából származnak. Erre egyedüli érvként azt hozzák fel, hogy a köznép 'hétmagyart' (het Mogor) emleget. Ha viszont csak hét magyar és háza népe (familia) tételezhető föl, s nem pedig több család, feleségeikkel, fiaikkal, lányaikkal, szolgálóikkal és szolgálólányaikkal együtt, vajon ennyi családdal (familia) meg lehet hódítani országokat? Nem hiszem."<sup>76</sup> „Történelmi igazságszolgáltatása” érdekében attól sem riad vissza, hogy a „hét magyar” értelmét a német földről megcsonkítva, hírmondónak hazaküldött gyászmagyarokra vonatkoztatassa.<sup>77</sup> Ákos mester ugyanakkor szemmel láthatólag nem a törzsi kereteket hiányolja, hanem a többi ősnemes nemzetség emlékezetének kér helyet; ezért vélem úgy, hogy magyar arisztokrata szerzőnk e helyt a hét kapitány hagyománya által megszemelYESÍTETT vezérnemzetség-koncepcióval vitatkozik.

Ha a vezérnemzetségek léte nem igazolódna be forráskritikai úton, nemzetségekről akkor is érdemesebbnek tartom szólni, mint törzsekről, hiszen ezekre a vérségi szerveződésű közösségekre vannak adataink, míg a középeurópai magyar állam és ethnosz törzsi léptékű mesterséges belső tagozódására, úgy látom, nincsenek.

Összegzésül elmondható, hogy a IX–X. századi magyarság esetében mindkét alapvető közösség-szervező erővel – önálló ethnosz, saját államiság – számolnunk kell. Természetesen, amint azt sejteni lehetett, e két közösségformáló erő egymásra hatásának nincs mindenüvé érvényes, „egyedül üdvözítő” történelmi képlete, ráadásul más tényezők hatása sem mellőzhető. Jelen tudásom szerint a magyarság legkorábbi történelmében előbb számolhatunk az ethnosz, mint az államiság meglétével, csak hogy nem maga az ethnosz szerveződött állammá, hanem egy harmadik tényező, a dinasztia szervezett steppe-államot az önálló identitással és eredeti őshagyománnyal rendelkező nép egy részéből. A kérdést tovább bonyolítja, hogy a magyarság rég meglévő ethnikuminősége önmagában nem zárja ki a néppé formálódás IX–X. századi Kárpát-medencei szakaszát, amelynek során az avar-kort túlélő „avar” (részben székely? „előmagyar?”) köznép immár „magyar” jelölő alatt keresendő; előbb a gyorsan kiépülő és szilárd kereteket biztosító államiság, később a népi szinten végbement összeolvadás révén. Mindez az újabb tudomány azon meglátását támasztja alá, hogy a magyar ethnosz legkorábbi történelme többirányú: nem csak időbeli, hanem részben térbeli folyamatnak is tekintendő, és ez nem mo-

---

<sup>76</sup> Képes Krónika. Fordította BOLLÓK JÁNOS. Budapest, 2004. 30–31. Vö. SRH I. 293–294.

<sup>77</sup> MÁLYUSZ 1971. 54–55. Jóllehet Mályusz még hét törzsi vezetőt ért „hétmagyar” fogalmán, de azt elismeri, hogy Ákos mester azért méltatlankodott, mert saját nemzetsége másokéval egyetemben háttérbe szorult a hét vezér mellett.



dellezhető egyetlen vonallal, ami egy teoretikus ősnéptől vezet a Kárpát-medencei végállomásig. E többirányú folyamatot egyaránt jellemzik beágazások, avagy nyereségek (kabarov, „avar” köznép), és leágazások, avagy veszteségek („szavárd” és baskíriai magyarok). Állami léptékű politikai szervezettség csupán az Etelközben, majd a Kárpát-medencében honos magyarokról állítható biztosan. Mindazonáltal a magyar ethnikai csoportok egymás iránti érdeklődése évszázadok múltán is megmaradt, és ez az érdeklődés híján volt minden politikai haszonelvűségnek, vagyis kizárólag a hagyományközösség tudata élte. A szavárd-magyarokkal a X. század közepéig követhető a rendszeres kapcsolattartás, míg a baskíriaiakat 1236-ra fellelő Julianus barát beszámolójából az derül ki, hogy a Kárpát-medencei és a baskíriai magyar népesség emlékezett a másik léte és fellelhetőségük hozzávetőleges irányára. Amíg a keleten maradt két ethnikai tömb sajnos letűnt a történelem színpadáról, addig a nagyfejedelmi, majd királyi dinasztikus magyar állam megteremtette a nemzetti alakulás feltételeit a Kárpát-medencei magyarság számára.



## GYÖRGY SZABADOS

### State and Ethnos in the Hungarian History during the IXth–Xth Centuries

Human communities could have been organized in several ways from the earliest times of history. Belonging to a family or a city, being a member of a state, a folk (ethnos) or a religious group: these kind of identities do not exclude, but on the contrary, complete or strengthen each other. The state and ethnos are important ways of organizing communities, but the meaning of these terms can be mistaken and used improperly. According to general definitions state is a population of a territory which is ruled by an independent and institutional power, while folk means human populations with shared ancestry myths, histories and cultures, having a sense of solidarity and an own name. There is no way to schematize the relation between statehood and ethnicity, as we have many different examples from the earliest times up to now.

The case of the early Hungarian past is quite a difficult question, because we cannot describe it as a simple linear process. The ancient Hungarian ethnic group split up into three ethnic communities: the descendants of the first one became the inhabitants of *Magna Hungaria* and were found by the river Volga in 1236, the second one moved to the neighbourhood of Persia, and the third group lived in the regions of East European rivers, in the so-called Etelköz or Dentümogyer. We do not know the date of these separations and the political organization of the first two groups because of the lack of sources, so we can only follow the tracks of the third Hungarian unit.

In Etelköz this ethnic group was organized into a state by a dynasty cc. 850. The first monarch was Álmos and his political formation can be defined as a steppe-state or steppe-empire. His monarchy which can be named Hungarian Great Principality conquered the Carpathian Basin at the end of the IXth century and existed there until 1000 when King Stephen I – fifth descendant of Álmos – reorganized his state according to the christianized post-Roman tradition. There are opposite theories on the structure of the Central-European Hungarian Great Principality: on one hand it has been regarded as a strong centralized monarchy, on the other hand some scholars asserted that it had been disintegrated into tribes or even „tribal states“. The data of sources and the aspects of military history are arguments for the first opinion, the centralized strong state.

We can find only few traces which prove that during the era of the Hungarian Great Principality and later of the Hungarian Kingdom the three Hungarian ethnic communities had connections with each other. By now the two first communities had been lost, only the third one is keeping the Hungarian identity which has been living in the frame of statehood since cc. 850.

## TARTALOMJEGYZÉK

Szabados György: Állam és ethnosz a IX–X. századi magyar történelemben .....	3
Veszprémy László: A magyarországi hun hagyomány legkorábbi írott forrásai és európai kapcsolatuk .....	25
Szőcs Tibor: A nádori generalis congregatio intézményének előképe és kialakulása .....	45
B. Halász Éva: Micha Madius de Barbazanis – a történetíró és spalatói nemes patrícus .....	59
Piti Ferenc: Kiegészítések az Anjou-kori Oklevéltár XXVI. kötetéhez (1342) .....	71
Teiszler Éva: A Hathalmi család középkori genealógiája .....	83
C. Tóth Norbert: A pozsonyi társaskáptalan kanonokai 1425-ben. (Az egyházi archontológia készítésének módszertana és gyakorlata) .....	101
Mikó Gábor: A középkori magyar királyok ismeretlen lajstroma Monoszlóy András könyvtárából .....	125
Lakatos Bálint: Ingatlanforgalmi ügyek a későközépkori magyarországi mezővárosokban és falvakban .....	139
A Magyar Medievisztikai Kutatócsoport korábbi kiadványai .....	165

Felelős kiadó: Dr. Veszprémy László kutatócsoport-vezető  
 Technikai szerkesztés: Révész Éva  
 Nyomdai kivitelezés: E-Press Nyomda, Szeged